

larına çarptırıldı. İdam cezaları Sultan Abdülmecid tarafından müebbet kalebendliğe çevrildi. Yalnız Câfer-dem Paşa, Bâb-ı Seraskerî'de sorgusu yapıp Kuleli Kışlası'na getirilirken kayıktan atlayarak intihar etti. Diğer sanıklardan ordu hizmetinde olanların ordudan atılarak hapis ve sürgün cezası ile cezalandırılmaları kararlaştırıldı. Bir kısmı Limni ve Rodos adalarına sürgün edildi.

Sorgulamalarından anlaşıldığına göre ayaklanma başlayınca elçiliklere, patrikhâneye ve şehir halkına hitaben Ârif Bey vasıtasıyla yazılan bildirimler dağıtılacak, Câfer-dem Paşa, Arnavut askerlerle kontrolü sağlamaya çalışacak, İmalât Meclisi Reisi Râsim Bey, fedai grubu ile telgraf tellerini keserek dışarı ile haberleşmeyi önleyecek, Tophâne müftüsü Bekir Efendi de gereken desteği sağlayacaktı. Ferik Hüseyin Dâim Paşa ise 1859 yılında Kafkasya'dan İstanbul'a göç eden ve o sırada işsiz durumda bulunan Çerkezler'i kolaylıkla ikna ederek cemiyet saflarına alacaktı. Cemiyet şeriat için çalıştığını ifade ederek ulemâ ve halkı da saflarına almayı planlamıştı.

1856 İslahat Fermanı ile gayri müslimlere tanınan haklardan rahatsız olanların başlattığı bu girişim gerçekleşmeden bastırıldığı halde daha sonra Yeni Osmanlılar ve Genç Türkler unvanıyla ortaya çıkacak olan hareketler üzerinde etkili olmuştur. Nitekim Nâmık Kemal, Kuleli Vak'ası'nı bir hürriyet hareketi olarak yorumlamış, olayı düzenleyenlerin vekiller heyetince gizli şekilde muhâkeme edilmesinin Gülhane Hatt-ı Hümayunu'ndaki hukukî esaslara aykırı olduğunu ifade etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, *Defter-i Mühimme-i Mektûm*, nr. 10, s. 6-22; *Takvîm-i Vekâyi'*, nr. 574, 2 Cemâziyelevvel 1276; *Cerîde-i Havâdis*, nr. 961, 21 Rebü'lâhîr 1276; *Tercümân-ı Ahvâl*, 10 Rebülevvel 1278; Nâmık Kemal, "İnnallâhe ye'mürü bi'l-adli ve'l-ihsân", *Hürriyet*, nr. 30, 18 Kânûnüsânî 1869; *Mir'ât-ı Hakikat* (Miroğlu), s. 35; Ahmed Mîdhat, *Üss-i İnkılâb*, İstanbul 1294, I, 74-75; Memduh Paşa, *Feverân-ı Ezmân*, 15 Teşri-nievvel 1324, s. 10; *Yeni Tasvir-i Efkar*, nr. 4, 3 Haziran 1909; Ed. Engelhardt, *Türkiye ve Tanzimat* (trc. Ali Reşâd), İstanbul 1328, s. 548-549; Gazi Ahmed Muhtar Paşa, *Takvîmü's-sinîn* (haz. Yücel Dağlı – Hamit Pehlivanlı), Ankara 1993, s. 138; Ahmed Rasim, *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1328-30, IV, 2111-2112; Abdurrahman Şeref, *Tarih Musâhabeleri*, İstanbul 1340, s. 172; Uluğ İğdemir, *Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma*, Ankara 1937; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, VI, 95-97; Danişmend, *Kronoloji*, IV, 188-190.

ZEKERİYA TÜRKMEN

KULLE

(القة)

Eski bir ölçek.

Arap dilcilerine göre kulle, "kaldırıp taşımak" mânasındaki kull masdarından "güçlü bir erkeğin taşıyabileceği su küpü" anlamında isimdir (*Tâcül-'arûs*, "kll" md.). Akkadca kulliu veya kullû, İbrânice kullîs, Süryânice kulletâ kelimeleri "toprak (veya bronz) küp" anlamına gelmektedir (v. Soden, II, 926). Latince'de culleus / culeus, Grekçe'de komeos / kouleos "büyük su tulumu" demektir. Culleus ayrıca 20 amfora hacmindeki bir sıvı ölçüsünü ifade eder (Lewis, s. 487). Şehâbeddin el-Hafâcî önceki dilcilerden ayrılarak kulleyi Arapçalaşmış kelimeler arasında saymakta, ancak aslını belirtmemektedir (*Şifâ'ü'l-galîl*, s. 251). Arapça'da önceleri büyük su küpünü ifade etmek için kullanılan kelimenin zamanla bir sıvı ölçüsüne isim olduğu anlaşılmaktadır.

Bir hadiste iki kulle (kulleteyn) hacmindeki suyun necâset tutmayacağı belirtilmektedir (Wensinck, *el-Mu'cem*, "kulle" md.). İmam Şâfîî bu ölçünün Hecer kulesi olduğunu, İbn Cüreyc'in (ö. 150/767) gözlemine göre bunlardan her birinin 2 Hicaz kırbası veya biraz fazla su kaldırdığını söyledikten sonra söz konusu fazlalığın ihtiyaten yarım kırba şeklinde anlaşılması durumunda hadisteki kullenin yaklaşık hacminin 2,5 kırbaya eşitleneceğini belirtmiştir (*el-Üm*, I, 4) ve bu yaklaşım özellikle Şâfîîler arasında genel kabul görmüştür. İbn Râhîye'ye (ö. 238/853) göre ise ilgili kulle yaklaşık 3 kırba veya 20 kovaya denktir. Bunun 500 Bağdat rıtlı ağırlığında su aldığı da ileri sürülmektedir. Ahmed b. Hanbel'den de 2 veya 2,5 kırbaya eşit olduğuna dair iki farklı görüş rivayet edilmiştir (İbnü'l-Münzir en-Nisâbü'rî, I, 262). Hecer kulesinin $2\frac{1}{3}$ kırba su aldığı da söylenmiştir. Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî de (ö. 387/997) Araplar'a ait bir kap olan kullenin hadisçilere göre 2,5 büyük kırbaya denk geldiğini kaydeder (*Mefâtihü'l-fulûm*, s. 11). Hicaz kırbasının yaklaşık 100 Bağdat rıtlı su kaldırdığı hususunda görüş birliği vardır. Dolayısıyla 2,5 Hicaz kırbası hacmindeki kullenin ölçtüğü suyun ağırlığı şöyledir: 250 Bağdat rıtlı = $223\frac{3}{14}$ Mısır rıtlı = $53\frac{4}{7}$ Dimaşk rıtlı = $44\frac{9}{14}$ Halep rıtlı = $40\frac{5}{28}$ Kudüs rıtlı = $35\frac{5}{7}$ Ba'lebek rıtlı = 125 menâ = 22500 miskal = $32142\frac{6}{7}$ dirhem. Bu da 95,625 kg. suya tekabül eder. Abdürrezzâk es-San'â-

nî'ye göre 2 kulle 1 faraka eşitken (*el-Muşannef*, I, 79) Beyhakî'nin naklettiği bir rivayette 1 kulle 2 faraka denktir (*es-Sünenü'l-kübârâ*, I, 263). Önceki kayıt bir istinsah hatası olmalıdır. Kullenin 250 Bağdat rıtlı veya 250 men su aldığına dair görüşleri aktaran Gazzâlî dilcilerin hilâfına kulleye bir devenin kaldırıp taşıyabilmesi sebebiyle bu ismin verildiğini ve nisbeten nârin olan Arap develerine ancak 160 menâ yüklenebileceğini, dolayısıyla Şâfîî fakihlerinden Zübeyr b. Ahmed ez-Zübeyrî (ö. 317/929) ve Abdullah b. Ahmed el-Kaf-fâl'in (ö. 417/1026) verdiği 150 menâlık değerini daha doğru sayılabileceğini ileri sürer (*el-Vasîl fi'l-mezheb*, I, 170). Söz konusu kulleteynin hacmi, üç boyutu da 1,25 el arşını olan kübe veya çapı 0,5, yüksekliği 2,5 arşın olan silindire eşittir. Dolayısıyla Hecer kulesinin hacmi küp için $96,299 \text{ dm}^3$, silindir için $96,762 \text{ dm}^3$ şeklinde hesaplanır. Her ikisi de yukarıdaki değere yakındır.

Hadis ve fıkıh âlimleri arasında tartışmalara konu olan ve yaklaşık teorik bir değeri temsil eden bu kulle dışında günlük hayatta genellikle sıvı yağ ölçmekte kullanılan kulleler daha küçük hacimlidir. Grek asıllı kulleler Kustâ b. Lûkâ (ö. 300/912), Grek sıvı ölçüsü birimi medimnosa tekabül eden kullenin 4 kusta eşit olduğunu söyler (*Kitâb fi'l-vezn ve'l-keyl*, vr. 71^b-72^a). Bu ölçek ($4 \times 476,712 \text{ gr.} = 1,906848 \text{ kg.}$ zeytinyağı veya ($4 \times 529,68 \text{ gr.} = 2,11872 \text{ kg.}$ su alır. İbnü'l-Uhuvve Kahire kulesinin 120, şehir dışındakilerin ise 115 Kahire rıtlı yağ aldığı bildirir (*Me'âlimü'l-kuurbe*, s. 333). İlgili rıtlı 144 dirhem olduğuna göre birincisi ($120 \times 144 \times 2,833 = 48,95424 \text{ kg.}$, ikincisi ($115 \times 144 \times 2,833 = 46,91448 \text{ kg.}$ şeklinde hesaplanır. Nusaybin metropoliti Eliya (ö.m. 1049), kullenin 10 feliceye eşit olup her biri 420 miskallık 30 Beled rıtlı, yani ($30 \times 420 \times 4,414 = 55,6164 \text{ kg.}$ su kaldırdığını belirtir (*JRAS*, XII/1 [1880], s. 113). M. Henry Sauvaire bu bilgiye düştüğü notta Dârülbeyzâ zeytinyağı kulesinin 30 kg., Cedîde'ninkinin (Mazagan) 17,28 kg. ölçtüğünü kaydeder (a.g.e., a.y.). Fransa Ticaret Odası bülteninde verilen bilgilere ve Osmanlı Düvân-ı Umûmiyye İdaresi verilerine dayanan G. Young'a göre 1890'larda Şam zeytinyağı kulesi 26 okka = 33,356 kg., Trablus'unki 24,5 okka alırdı (*Corps de droit ottoman*, IV, 368, 374). J. G. Lorimer, Katîf'te hurma ölçüsü olarak kullanılan kullenin 2 Katîf mennine, yani 68,75 İngiliz pounduna (= 31,185 kg.) tekabül ettiğini bildirir (*Delîlü'l-Halîc*, II, 849).

Endülüs kulesi her biri 2,25 rıtlık 12 sümne denk olup 13,44 kg. zeytinyağı ölçerdi (*EP* [İng.], VI, 121). XIX. yüzyılda Tunus'un resmî kulesi 8 sâa eşitti ve 10,1 litre veya 9,241 kg. zeytinyağı alırdı. Tunus'ta kullanılan bazı kulleler ve metrik karşılıkları şöyledir: Nablus 10,661 litre, Sûse ve Manastır 12,775, Mehdiye 13,983, Sefâkus 14,905, Kusûrüssâf 15,86, Cem 17,955 litre. Bunların dışında başka kulleler de vardı; meselâ Cerbe'ninki resmî kullenin iki katı hacme sahipti (Ferve, sy. 7-8 [1993], s. 256-257). XIX. yüzyılın sonunda Fas'ta kullanılan kulleler 24 kg., 16,5 kg., 9,108 kg. ve 10,55 kg. zeytinyağı ölçerdi (Abdülazîz Binabdullah, s. 224, 290). Ebû Ubeyd el-Bekrî'ye göre (ö. 487/1094) Asîle'de kuleyle (küçük kule) adı verilen 112 ukyyelik bir zeytinyağı ölçeceği kullanılırdı (*el-Muğrib*, s. 113).

BİBLİYOGRAFYA :

Tâcû'l-'arûs, "kll" md.; v. Soden, *AHW*, II, 926; Wensinck, *el-Mu'cem*, "kulle" md.; s. 487; Lewis, *A Latin Dictionary*, Oxford 1993, s. 487; Şâfî, *el-Üm*, I, 4; Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-Azamî), Beyrut 1403/1983, I, 79; Kustâ b. Lûkâ, *Kitâb fi'l-vezn ve'l-keyl*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 3711/5, vr. 71^b: 72^a; İbnü'l-Münzir en-Nisâbü'rî, *el-Evsâf fi's-sünen ve'l-icmâ' ve'l-ihtilâf* (nşr. Ebû Hammâd Sagîr Ahmed b. Muhammed Hanîf), Riyad 1414/1993, I, 261-263; Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, *Mefâtîhu'l-'ulûm*, Kahire 1342, s. 11; Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 263; Serahsî, *el-Mebstât*, I, 71; Bekrî, *el-Muğrib*, s. 26-27, 113; Gazzâlî, *el-Vasîf fi'l-mezheb* (nşr. Ahmed Mahmûd İbrâhîm - Muhammed Muhammed Tâmir), Kahire 1417/1997, I, 170-173; Kâsânî, *Bedâ'î'*, I, 71; Nevevî, *Tahrîru'lfâzî't-Tenbih* (nşr. Abdülganî ed-Dekar), Dimaşk 1408/1988, s. 32; İbnü'l-Uhuve, *Me'âlimü'l-ku'be fi ahkâmî'l-hisbe* (nşr. M. Mahmûd Şa'bân - Sıddîk Ahmed İsâ), Kahire 1976, s. 333; Burhâneddin İbn Müflîh, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Mukni'* (nşr. M. Zühayr eş-Şâviş), Beyrut 1399/1979, I, 58-59; Buhûtî, *Keşşâfû'l-kunâ'* (nşr. M. Emîn ed-Dannâvî), Beyrut 1417/1997, I, 43-44; Şehâbeddin el-Hafâcî, *Şifâ'ü'l-gâlib* (nşr. Muhammed Kessâs), Beyrut 1418/1998, s. 250, 251; Ali Paşa Mübârek, *el-Mizân fi'l-akıyye ve'l-mekâyil ve'l-euzân*, Kahire 1309, s. 78-79; G. Young, *Corps de droit ottoman*, Oxford 1906, IV, 368, 374; *Delîlü'l-Hâlic* (Coğrafya), II, 849; Abdülazîz Binabdullah, *Ma'lemetü'l-fıkhî'l-Mâlikî*, Beyrut 1403/1983, s. 224, 290; M. H. Sauvare, "A Treatise on Weights and Measures, by Eliyâ, Archbishop of Nisibîn (Supplement to Vol. IX. pp. 291-313)", *JRAS*, XII/1 (1880), s. 113; a.m.f., "Matériaux pour servir à l'histoire de la numismatique et de la métrologie musulmanes", *JA*, VII (1886), s. 457-459; Mahmûd Ferve, "el-Mekâyis ve'l-mevâzîn ve'l-mekâyil fi Tûnis hilâle'l-karneyni's-şâmin ve't-tâsîf 'aşer", *el-Mecelletü't-Tarihîyyetü'l-'Arabîyye li'd-dirâsâti'l-'Osmaniyye*, sy. 7-8, Zağvân 1993, s. 256-257; E. Ashtor, "Makâyil", *EP* (İng.), VI, 121.

CENGİZ KALLEK

KULOĞLU

Osmanlı Devleti'nde başta yeniçeriler olmak üzere kapıkulu ocakları mensuplarının asker olarak görev yapan oğulları.

Genellikle kapıkulu ocaklarına mensup bulunanların çocukları için kullanılan bu tabir, Osmanlı askerî terminolojisinde resmî bir sıfat olarak belirli statüyü niteleyen anlam kazanmıştır. Muvazzaf askerlik dolayısıyla evlenme yasağı getirilmiş olan yeniçerilerden yaşlı olanları ve emektar ocak çorbacıları Yavuz Sultan Selim döneminde (1512-1520) evlenme izni almış, zamanla taşrada görev yapanların ve genç yeniçerilerin de evlenmesiyle bunların çocuklarının durumu devleti ilgilendiren bir konu haline gelmiştir. Özellikle babalarının ölümünden sonra bu çocukları himaye etmeye yönelik tedbirler alınmaya başlanmıştır. Belli bir yaşa kadar sekbanlar fırınında çalıştırılan yetimlere üç ayda bir ikişer buçuk kile un veya bunun karşılığı verilmiştir. Yine üç ayda bir hazinece "âdet-i nân-horân" adıyla 15'er akçe verilmesi kanun haline getirilmiş (Ayn Ali, s. 88) ve bunlar için "defter-i nân-hor" adıyla kayıtlar tutulmuştur. "Fodula-horân" da denilen kuloğulları maaşlarını babalarının mensup olduğu orta veya bölüklerden alırlardı. III. Mehmed döneminden (1595-1603) itibaren kuloğullarına yılda bir defa 6'şar endâze donluk çuha ve 15'er arşın bez ve astarla 8'er akçe elbise bedeli verilmeyle başlandı (*Mebde-i Kânûn-ı Yeniçeri*, s. 9). Zamanla babaları sağ olanlar da ocağa alındı. XVI. yüzyıl sonlarında sayıları 700 kadardı. Bunların kapıkulu bölüklere geçişi daha kolay oluyordu. Bir münhal olduğunda kuloğullarının ocağa alınması yeniçeri ağasının arzıyla gerçekleşirdi. Önceleri Acemi Ocağı'na alınan bu çocuklara tayinat verilmezdi. Hizmet yaşına gelenler zamanla 1'er akçe yevmiye al-

maya başladılar. Bunlar önceleri genellikle gemi hizmetlerine ve Gelibolu Acemi Ocağı'na, daha sonraki yıllarda Galata Sarayı, İbrâhîm Paşa Sarayı, Eski Saray ve sekban fırını hizmetlerine verildiler (a.g.e., s. 44). Bazıları ise "civelek" adıyla mutfak hizmetlerinde kullanılmak üzere babalarının bölüklerinde görev yapar ve acemiliklerini buralarda geçirirlerdi. Bu uygulamaya, zamanla civeleklerin yüksek rütbeli yeniçeri zabitleri tarafından "kûçek" adıyla maiyet hizmetlerinde istihdamına dönüşmüştür. Yeniçeri Ocağı'nda iken suç işleyen kuloğullarının cezaları kendi orta veya bölüklerinde değil Acemi Ocağı'nda verilir ve bu cezalar genellikle sayısız otuzu geçmeyen değnek vurulması şeklinde olurdu. Yaşı yirmi üçten küçük kuloğullarının kapıya çıkması (bk. *BEDER-GÂH*) usul değildi. Babaları taşrada timarlı sipahiliğe geçen veya eyaletlerdeki beylerbeyi divanlarında çavuş olan kuloğulları, XVI. yüzyıl ortalarında kulo kale muhafızlığı gibi babalarının görevlerine göre bir hizmete verilir. Ancak bu hizmetlerde yükselme olmadığından II. Selim döneminden itibaren bu çocukların 1'er akçe yevmiye ile Acemi Ocağı'na alınması kanun haline geldi. Kayıt defterlerinde timarlı sipahi oğulları "ferzend-i sipâhi", çavuş oğulları "ferzend-i çavuş" adıyla geçmektedir. Daha sonra bu kanuna "ferzend-i bevâb" ismiyle kapıcı oğulları ve "ferzend-i çaşnili" adıyla sofracı oğulları da eklenmiştir.

XVII. yüzyıl başlarında I. Ahmed döneminde bu usul kaldırılmışsa da 1621'de "becâyîş" adıyla ocağa dışarıdan asker alınması kalıcı bir uygulama haline geldi. Gittikçe yaygınlaşan bu uygulama zamanla devşirme sisteminin yerini aldı. Kapıkulu ocaklarından cebeci, topçu ve top arabacılarının oğullarının da kuloğlu sıfatıyla alındıkları ve bu ocaklara alındıkları bilinmektedir. Evlenen kapıkulu süvarilerinin oğullarına ise "veledeş" unvanı verildi. Bunlar da askerlik çağına gelince sü-

Kuloğlu yazımıyla ilgili Rodos beyi ve Mısır beylerbeyine yazılmış Kanûnî Sultan Süleyman'ın bir hükmü (BA, MD, nr. 3, s. 283; nr. 6, s. 411)

